

Ernest Mandel: Trotskisterna och motståndet under Andra världskriget (1976)

[Från [Marxist Internet Archive](#). Översättning från engelska, Göran Källqvist. Artikeln är ett utdrag ur utskriften av en föreläsning som organiserades av International Marxist Group i London 1976.]

Jag vill gå in på frågan om motståndsrörelsen i Europa mellan 1940 och 1944 mer i detalj. Jag vill speciellt göra det på grund av att vissa kamrater som jag har respekt för, och som jag hoppas få se återvända till Fjärde internationalen, kamraterna i gruppen **Lutte Ouvrière** i Frankrike, har gjort det till sin speciella hederssak att ta upp den här frågan mot Fjärde internationalen.

Från och med Kommunistiska internationalens grundande skolades kommunister i att principiellt avvisa tanken på "nationellt försvar" eller "försvar av fosterlandet" i de imperialistiska länderna. Det innebar en total vägran att ha något med imperialistiska krig att göra. Den trotskistiska rörelsen skolades i samma anda. Det var särskilt viktigt i och med Kominterns högersväng och Stalin-Laval-pakten 1935, som förvandlade stalinisterna i de västeuropeiska länderna och en del koloniala länder till de värsta förespråkarna av en proimperialistisk chauvinism.

I Indien, t ex, ledde det till ett katastrofalt förräderi av stalinisterna mot det nationella upproret 1942. När upproret ägde rum öppnade de brittiska kolonialisterna fängelserna för det indiska kommunistpartiets ledare i syfte att omvandla dem till agitatorer mot upproret och för det imperialistiska kriget. Detta fruktansvärda förräderi lade basen till det borgerligt nationalistiska Kongresspartiets massinflytande under de följande decennierna.

Vår rörelse vaccinerades mot nationalism i de imperialistiska länderna, mot tanken om att stöda några som helst imperialistiska krigsansträngningar. Det var en god skolning, och jag tänker inte revidera denna tradition. Men det som redogörelsen utelämnade var delar av den mycket mer sammansatta leninistiska ståndpunkten under Första världskriget. Det stämmer helt enkelt inte att Lenins ståndpunkt då kan inskränkas till formuleringen: "Det är ett imperialistiskt krig. Vi har inget med det att göra." Lenins ståndpunkt var mycket mer förfinad. Han sa: "Det finns minst två krig, och vi vill introducera ett tredje." (Det tredje var det proletära inbördeskriget mot borgarklassen som faktiskt kom att uppstå ur kriget i Ryssland.)

Lenin utkämpade en beslutsam kamp mot de sekteristiska strömningar i den internationalistiska tendensen som inte erkände skillnaden mellan dessa två krig. Han poängterade: "Det är ett inter-imperialistiskt krig. Med det kriget har vi inget att göra. Men det är också nationella upprorskrig av förtryckta nationaliteter. Det irländska upproret är till 100% rättfärdigat. Även om den tyska imperialismen försöker dra nytta av det, även om den nationella rörelsens ledare samverkar med tyska ubåtar, så förändrar det inte den rättfärdiga karaktären på det irländska självständighetskriget

mot den brittiska imperialismen. Samma sak gäller den nationella rörelsen i kolonierna och halvkolonierna, den indiska rörelsen, den turkiska rörelsen, den persiska rörelsen.” Och han tillade: ”Samma sak gäller de förtryckta nationaliteterna i Ryssland och Österrike-Ungern. Den polska nationella rörelsen är en rättfärdig rörelse, den tjeckiska nationella rörelsen är en rättfärdig rörelse. Varje förtryckt nationalitets rörelse mot den imperialistiska förtryckaren är en rättfärdig rörelse. Och det faktum att ledarskapen för dessa rörelser förråder genom att politiskt och organisatoriskt knyta dessa rörelser till imperialismen är ett skäl att fördöma dessa ledare, inte någon anledning att döma rörelserna.”

Om vi nu betraktar frågan om Andra världskriget från denna mer dialektiska, riktigare leninistiska synvinkel måste vi säga att det förvisso är en mycket komplicerad fråga. Med risk för att uttrycka det lite för starkt skulle jag vilja säga att Andra världskriget i själva verket en kombination av fem olika krig. Det kan vid en första anblick verka vara en upprörande tes, men jag tror att en närmare undersökning kommer att bekräfta den.

För det första var det ett interimperialistiskt krig, ett krig mellan de nazistiska, italienska och japanska imperialisterna å ena sidan, och de engelsk-amerikanska-franska imperialisterna å den andra. Det var ett reaktionärt krig, ett krig mellan olika grupper av imperialistiska makter. Vi hade inget med detta krig att göra, vi var helt mot det.

För det andra förde folket i Kina, ett förtryckt halvkolonialt land, ett rättfärdigt självförsvarskrig mot den japanska imperialismen. Chiang Kai-sheks allians med den amerikanska imperialismen kunde aldrig rättfärdiga att man förändrade bedömningen av det kinesiska krigets karaktär. Det var ett nationellt befrielsekrig mot ett rövarband, de japanska imperialisterna, som ville förlava det kinesiska folket. Trotskij var helt klar och otvetydig om detta. Självständighetskriget började 1937, före det Andra världskriget. I viss mening började det 1931, med Japans äventyr i Manchuriet. Det vävdes samman med Andra världskriget, men förblev en särskild och oberoende del av det.

För det tredje förde arbetarstaten Sovjetunionen ett rättfärdigt nationellt försvarskrig mot en imperialistisk stat. Det faktum att det sovjetiska ledarskapet inte bara allierade sig militärt med imperialisterna i väst – vilket var fullt berättigat – utan också politiskt, förändrade inte på något sätt krigets rättfärdiga karaktär. De sovjetiska arbetarnas och böndernas, de sovjetiska folkens och sovjetstatens, krig mot den tyska imperialismen var ur alla marxist-leninistiska synvinklar ett rättfärdigt krig. I det kriget var vi till 100% för att det ena lägret skulle segra, utan några reservationer eller frågetecken. Vi var för det sovjetiska folkets absoluta seger mot den tyska imperialismens mordiska rövare.

För det fjärde var det de förtryckta koloniala folkens rättfärdiga nationella befrielsekrig i Afrika och Asien (det var inte något sådant krig i Latinamerika), som massorna inledde mot den brittiska och franska imperialismen, ibland mot den japanska imperialismen, och ibland mot båda, den ena efter den andra. Återigen var det absolut berättigade nationella befrielsekrig, oavsett den imperialistiska statens speciella karaktär. Vi var lika mycket för det indiska folkets seger över den brittiska imperialismen, och de små inledande upproren i Ceylon, som vi var för de burmesiska, indokinesiska och indonesiska gerillornas seger mot den japanska, franska och nederländska imperialisterna, den ena efter den andra. I Filippinerna var situationen ännu mer komplicerad. Jag vill inte gå in på alla detaljer, men det grundläggande är att alla dessa nationella befrielsekrig var rättfärdiga krig, oavsett karaktären på deras politiska ledarskap. Man måste inte ge något politiskt förtroende eller politiskt stöd till ledarna för en speciell kamp för att erkänna kampens rättfärdighet. När en strejk leds av

förrådiska fackföreningsbyråkrater litar man inte på dem – men man slutar inte att stöda strejken.

Nu kommer jag till det femte kriget, som är det mest komplexa. Jag skulle inte säga att det pågick i hela det Europa som ockuperades av den nazistiska imperialismen, utan särskilt i två länder, Jugoslavien och Grekland, till stor del i Polen och begynnande i Frankrike och Italien. Det var de förtryckta arbetarnas, böndernas och städernas småbourgeoisies befrielsekrig mot de tyska nazistiska imperialisterna och deras springpojkar. Att förneka det krigets oberoende karaktär är i själva verket att säga att Västeuropas arbetare och bönder vid den tiden inte hade någon rätt att kämpa mot de som förslavade dem, om inte deras tänkande var klart mot att ta in andra förslavare istället för de existerande. Det är en oacceptabel ståndpunkt.

Det är sant, att om ledningen över detta massmotstånd blev kvar i händerna på borgerliga nationalist-er, stalinister eller socialdemokrater, så kunde det så småningom förrådas till imperialisterna i väst. Det var revolutionärernas plikt att förhindra detta genom att försöka kasta ut dessa bedragare från rörelsens ledning. Men det gick inte att förhindra ett sådant förräderi genom att avstå från att delta i rörelsen.

Vad låg bakom detta femte krig? Det var de omänskliga förhållanden som existerade i de ockuperade länderna. Hur kan någon betvivla det? Hur kan någon säga till oss att det verkliga skälet till upproret var någon sorts ideologiskt system – som det franska folkets chauvinism eller kommunistpartiets ledning? En sådan förklaring är nonsens. Folk kämpade inte för att de var chauvinister. De kämpade för att de var hungriga, för att de var överexploaterade, för att det förekom massdeporteringar av slavarbetare till Tyskland, för att det förekom masslakt, för att det fanns koncentrationsläger, för att det inte fanns någon strejkrätt, för att fackföreningar var förbjudna, för att kommunister, socialister och fackföreningsmedlemmar sattes i fängelse.

Det var därför folk gjorde uppror, och inte för att de var kommunister. Ofta var de också chauvinister, men det var inte den viktigaste orsaken. Huvudorsaken var deras omänskliga levnadsförhållanden, deras sociala, politiska och nationella förtryck, som var så outhärdligt att det drev miljontals till kampens väg. Och man måste svara på frågan: var det en rättfärdig kamp, eller var det fel att resa sig mot denna överexploatering och detta förtryck? Vem kan på allvar hävda att arbetarklassen i Väst- eller Östeuropa skulle ha förblivit passiva inför det nazistiska förtryckets och den nazistiska ockupationens fasor? En sådan ståndpunkt går inte att försvara.

Så den enda riktiga ståndpunkten var att säga att det var ett femte krig som också var en oberoende del av det som pågick mellan 1939 och 1945. Den korrekta revolutionärt marxistiska ståndpunkten (jag säger detta med en viss tendens att ursäkta, eftersom det var den ståndpunkt som de belgiska trotskisterna ända från början försvarade mot det jag skulle vilja kalla för både högern och ultravänstern inom dåtidens europeiska trotskistiska rörelse) skulle ha varit denna: att helt och fullt stöda all masskamp och uppror, vare sig den var beväpnad eller obehäpnad, mot den nazistiska imperialismen i det ockuperade Europa, och kämpa för att omvandla den till en segerrik socialistisk revolution – det vill säga att kämpa för att kasta ut de som anslöt sig till imperialisterna i väst, och i själva verket ville bevara kapitalismen när kriget tog slut (vilket också var vad som hände), från ledarskapet över kampen.

Vi måste förstå att det som började i Europa 1941 var en verkligt ny variant av den permanenta revolutionsprocessen, som kunde förvandla motståndsrörelsen till en socialistisk revolution. Jag

säger ”kunde”, men i minst ett exempel var det vad som faktiskt hände. Det hände i Jugoslavien. Det var precis vad de jugoslaviska kommunisterna gjorde.

Oavsett vår kritik av det byråkratiska sätt på vilket de gjorde det, de brott som de begick under loppet av det, eller de politiska och ideologiska avvikelser som åtföljde denna process, så är det i grund och botten vad de gjorde. Vi har inte för avsikt att ursäkta Tito, men vi måste förstå vad han gjorde. Det var häpnadsväckande det han gjorde. I början av upproret 1941 hade det jugoslaviska kommunistpartiet bara 5.000 aktiva deltagare. Men 1945 tog de makten i ledningen för en armé på en halv miljon arbetare och bönder. Det var ingen liten bedrift. De såg möjligheten och chansen. De agerade som revolutionärer – byråkratiskt centristiska revolutionärer av stalinistiskt ursprung, om ni så vill, men man kan inte kalla det kontrarevolutionärt. De krossade kapitalismen. Det var inte den sovjetiska armén, det var inte Stalin som krossade kapitalismen i Jugoslavien som ett resultat av ”kalla kriget”. Det var det jugoslaviska kommunistpartiet som ledde kampen, samtidigt som de förde en stor kamp mot Stalin.

Alla bevisen finns – alla brev som Sovjetunionens kommunistiska parti skickade till jugoslaverna och sa: ”Angrip inte privategendomen. Pressa inte amerikanerna att bli fientliga mot Sovjetunionen genom att angripa privategendomen.” Och Tito och kommunistpartiets ledare gav tusan i vad Stalin sa åt dem att göra eller inte göra. De ledde en verklig permanent revolutionär process i ordets historiska mening, som omvandlade ett massuppror mot en utländsk imperialistisk ockupation – ett uppror som började på mellanklassbasis men under ett byråkratiskt proletärt ledarskap – till en verklig socialistisk revolution.

I slutet av 1945 blev Jugoslavien en arbetarstat. Det ägde rum ett enormt massuppror 1944-1945, arbetarna tog över fabrikerna, bönderna (och senare staten, på ett överdrivet och övercentraliserat sätt) tog över jorden. Det privata ägandet avskaffades till stor del. Ingen kan verkligen förneka att det jugoslaviska kommunistpartiet krossade kapitalismen, även om det var med sina egna byråkratiska metoder, som förtryckte arbetarna och till och med sköt en del personer som det anklagade för att vara trotskister (vilket inte var sant – det fanns ingen trotskistisk sektion i Jugoslavien då eller någonsin tidigare). Och det krossade inte kapitalismen med byråkratiska åtgärder med en utländsk armé, som i Östeuropa, utan genom en verkligt folklig revolution, en enorm massmobilisering, en av de största som någonsin har upplevts i Europa. Ni bör studera historien av vad som verkligen hände i Jugoslavien – hur, som borgerliga författare skriver, det var inbördeskrig i varenda by. Det är sanningen. Den enda jämförelse man kan göra är med Vietnam.

Så jag tycker att revolutionärer i de andra ockuperade länderna i grund och botten skulle ha försökt göra vad de jugoslaviska kommunisterna gjorde i Jugoslavien – naturligtvis med bättre metoder och bättre resultat som hade lett till arbetardemokrati och arbetarmakt som utövades direkt av arbetarråd och inte av ett byråkratiserat arbetarparti och en privilegierad byråkrati.

Det är inte samma sak som att säga att det var vårt fel om den proletära revolutionen misslyckades i Europa 1945, eftersom vi inte tillämpade rätt linje i motståndsrörelsen. Det vore löjligt. Styrkeförhållandena mellan kommunistpartierna och oss, kommunistpartiernas prestige, kommunistpartiernas band till Sovjetunionen, arbetarklassens låga klassmedvetande, som var resultatet av en lång period av nederlag – allt detta gjorde det omöjligt för trotskisterna att verkligen konkurrera med stalinisterna om ledarskapet över massrörelsen. Så misstagen som gjordes, både höger- och ultravänstermisstag, fick i själva verket mycket liten effekt på historien. De är bara lärdomar från vilka vi måste

dra politiska slutsatser för att inte upprepa dessa misstag i framtiden. Vi kan inte säga att vi som resultat av dessa misstag misslyckades att påverka historien.

Lärdomarna var av dubbel karaktär. De ledande kamraterna i en av de två franska trotskistiska organisationerna, POI (som var den officiella sektionen), gjorde högermisstag 1940-1941. Det finns ingen tvekan om det. De började med en i huvudsak korrekt linje, den jag just har skisserat, men de drog den ett steg för långt. I genomförandet av den linjen ingick också tillfälliga block med det de kallade den "nationella borgarklassen".

Jag bör tillägga att de lyckades utnyttja en mening av Trotskij till stöd för sin ståndpunkt. Kom ihåg det innan ni gör en alltför hastig bedömning av dessa frågor. Denna mening fanns i början av en av Trotskijs sista artiklar: "Frankrike omvandlas till en förtryckt nation." I en förtryckt nation finns det inga principiella skäl att avvisa tillfälliga, taktiska överenskommelser med den "nationella borgarklassen" mot imperialismen. Det finns ett villkor: vi bildar inte något politiskt block med borgarklassen. Men rent taktiska överenskommelser med den nationella borgarklassen är godtagbara. Vi kunde till exempelvis ha gjort en sådan överenskommelse under upproret i Indien 1942. Det är en taktisk och inte principiell fråga.

Det som var fel i POI-ledningens ståndpunkt var att den gjorde en extrapolering från en tillfällig, konjunkturrell situation. Om Frankrike hade blivit ett halvkolonialt land för gott skulle det ha varit en annan historia. Men det var en tillfällig situation, bara en episod under kriget. Frankrike var fortfarande en imperialistmakt med imperialistiska strukturer, som med hjälp av gaullisternas verksamhet exploaterade många koloniala folk och vidmakthöll sitt imperium intakt. Att förändra sin inställning till borgarklassen bara i ljuset av vad som hände under några år på franskt territorium var ett förhastat steg som innehöll fröet till viktiga politiska misstag.

I själva verket ledde det inte till något i praktiken. De som säger att de franska trotskisterna "förrådde" genom att bilda ett block med borgarklassen 1940-1941 förstår inte skillnaden mellan början på ett teoretiskt misstag och ett verkligt förrädiskt ingripande i klasskampen. Det blev när det kom till kritan aldrig någon överenskommelse med borgarklassen, aldrig något stöd till dem. Närhelst strejker ägde rum var de franska trotskisterna till 100% på arbetarnas sida. Vare sig det var en strejk mot franska kapitalister, tyska kapitalister eller en kombination av båda, befann de sig alltid på arbetarnas sida varje gång. Så var fanns förräderiet? Det blandar bara ihop ett möjligt politiskt misstag med ett faktiskt teoretiskt misstag – som så småningom kanske kunde ha fått allvarliga konsekvenser, men i själva verket aldrig fick det. Jag förnekar givetvis inte att det var ett misstag. Men jag tycker att kamraterna i POI:s minoritet gjorde ett bra jobb, och 1942 upphävdes det och återuppstod inte.

Mne enligt min uppfattning var det sekteristiska misstaget mycket värre. Här förnekade den trotskistiska rörelsens ultravänsteristiska del att motståndsrörelsen innehöll något progressivt inslag och vägrade skilja mellan massmotstånd, väpnad masskamp och de manövrer och planer som massornas borgerligt nationalistiska, socialdemokratiska eller stalinistiska vilseledare hade. Det misstaget var mycket värre eftersom det ledde till att de avstod från något som var en viktig levande kamp bland massorna. Dessa kamrater (som gruppen **Lutte Ouvrière**) som än idag envisas med att identifiera massrörelserna i de ockuperade länderna med imperialismen – och säger att kriget i Jugoslavien var ett imperialistiskt krig eftersom det genomfördes av nationalisterna – reviderar fullständigt den marxistiska metoden. Istället för att definiera en massrörelses klasskaraktär med rörelsens objektiva

rötter och betydelse, försöker de göra det på grundval av dess ideologi. Det är ett oacceptabelt steg tillbaka till historisk idealism. När arbetare reser sig mot utsugning och förtryck med nationalistiska paroller säger man: ”Upproret är riktigt, var snäll och ändra parollerna.” Man säger inte: ”Upproret är dåligt eftersom parollerna är dåliga.” Det blir inte borgerligt för att parollerna är borgerliga – det är ett felaktigt och helt omaterialistiskt förhållningssätt.

I sitt sista grundläggande dokument, manifestet från 1940 års kriskonferens,^{*} varnade Trotskij den trotskistiska rörelsen för precis sådana misstag. Han poängterade att den skulle vara nogga med att inte bedöma arbetare på samma sätt som borgarklassen ens när de talade om nationellt försvar. Det var nödvändigt att skilja mellan vad de sa och vad de menade – att bedöma den objektiva historiska karaktären på deras ingripande istället för de ord de använde. Och det faktum att sekteristiska delar av den trotskistiska rörelsen inte förstod det och intog en passiv hållning till stora sammandrabbningar som omfattade hundratusentals eller till och med miljontals människor var mycket farligt för Fjärde internationalens framtid.

Att avstå från sådana sammandrabbningar på ideologisk grundval skulle ha varit ett självmord för en levande revolutionär rörelse. Men vi hade ingen sektion i Jugoslavien. Och om vi hade haft en så skulle den lyckligtvis inte ha varit sekteristisk. Annars skulle vi inte ha kunnat tala med de jugoslaviska kommunisterna med den auktoritet som vi har idag. Vårt första ingripande skedde först 1948. Det var ett bra ingripande, så nu kan vi tala med en fläckfri fana och avsevärd moralisk auktoritet i Jugoslavien. Men om **Lutte Ouvrières** linje hade tillämpats i praktiken mellan 1941 och 1944 i Jugoslavien, och om de jugoslaviska trotskisterna hade varit neutrala under inbördeskriget, så skulle vi inte ha varit särskilt stolta idag, och vi skulle förvisso inte befunnit oss i en särskilt stark position för att försvara Fjärde internationalens program. I själva verket var en del av de jugoslaviska kommunisterna som senare blev trotskister hjältar under inbördeskriget, vilket ger dem en viss status och moralisk auktoritet. Det gör det lättare för dem och för oss att diskutera trotskism i Jugoslavien idag. Om vi hade tvingats bära den moraliska skönhetsfläcken av passivitet och att ha avstått från att handla under ett väldigt inbördeskrig, så skulle vi befinna oss i en minst sagt mycket dålig position idag.

* [Fjärde internationalens manifest om det imperialistiska kriget och den proletära världsrevolutionen](http://marxistarkiv.se) , på marxistarkiv.se.